

בענין עשיית קידוש בשעה שביעית והמסתעף בענין "שומר מצוה לא ידע דבר רע"

אם חובת עשיית הקידוש מיד בסמוך לכניסת השבת עודפת על הזהירות מלקדש בשעה שביעית

א. כתב רבינו הזקן בשולחנו (סי' רעא ס"ג): "יש נזהרים שלא לקדש בשעה ראשונה של הלילה (דהיינו שעה שביעית אחר חצות היום, עיין סי' תכ"ח), אלא או קודם הלילה או לאחר שעה תוך הלילה, לפי שבשעה הראשונה הוא מזל מאדים וסמא"ל מושל עליו. וכבר נתבאר [לעיל ס"ב] שלכתחילה יש לו לקדש מיד בבואו מבית הכנסת מבעוד יום".

ויל"ע בטעם הוספה זו ד"לכתחילה יש לו לקדש מיד בבואו מבית הכנסת מבעוד יום", שהרי אך עתה הזכירו בסעיף הקודם, ואם שמא רצונו לומר דחובת עשיית הקידוש מיד שכתבה בסעיף הקודם והאריך בה יותר להלן (ס"ט), עודפת על הזהירות מלקדש בשעה הראשונה של הלילה, מדוע לא סתם וכתב "וכבר נתבאר שלכתחילה יש לו לקדש מיד בבואו מבית הכנסת", ומה המיוחד בחובת עשיית הקידוש מיד שבא מבית הכנסת מבעוד יום דוקא.

ובפשטות ניתן לומר, שכוונת רבינו היא, שלמרות שכתב בסעיף הקודש לענין הבא מבית הכנסת מבעוד יום, ש"יש לו לקדש מיד סמוך לכניסתו [דיום השבת], ואחר הקידוש צריך לאכול ג"כ מיד, כדי שיהי' הקידוש במקום סעודה", אך "אם אינו תאב לאכול מיד – יכול להמתין מלקדש תוך הלילה כמה שירצה, כדי שיאכל לתיאבון, ויוכל לסמוך על מה שכבר זכרו בתחילת כניסתו, בתפלת ערבית" כו', – ביאר בסעיף זה דכיון דיש נזהרים שלא לקדש בשעה שביעית, לכן מוטב שלא ימתין עם הקידוש עד לאחר שעה שביעית אם בא מבית הכנסת מבעוד יום, אלא יקדש על היין קודם שעה שביעית, כפי מצוותו לכתחילה.

דברי כ"ק אדמו"ר בזה בדיוק לשון רבינו

ב. ברם, מדברי כ"ק אדמו"ר (אגרות קודש חי"ג ע' קכ, שלחן מנחם ח"ב סי' קסא ע' עג) משמע שלא ביאר כן דברי רבינו, דולה"ק: "מה שכתב שבארץ-הקודש ת"ו אין נזהרים בזה, הנה אם הוא מנהג מקובל שם, י"ל הטעם שמלכתחילה לא קיבלוהו (והרי גם בשו"ע [רבינו] שם דייק בלשונו: "יש נזהרים כו' וכבר נתבאר שלכתחילה יש לו לקדש מיד" כו' – אף שלפעמים יהי' זה בשעה הנ"ל) כו'. ע"ש.

הרי דכ"ק אדמו"ר למד מהוספת רבינו שחובת הקידוש מיד עודפת על הזהירות שלא לקדש בשעה שביעית, ולפי דברי רבינו נמצא, שאם הגיע לביתו מבית הכנסת בשעה שביעית עליו לקדש מיד למרות הזהירות שלא לקדש בשעה שביעית.

אולם לפי המבואר לעיל יל"ע מה הכרחו של כ"ק אדמו"ר לבאר כן, דהלא רבינו לא כתב כן בלשון כללית, כאילו אין צורך לזוהר בזה על פני הקידוש מיד בבואו מבית הכנסת, אלא דיבר רק לענין הבא מבית הכנסת מבעוד יום, שבפשוטו כוונתו, שלא יאחר הקידוש עד לאחר שעה שביעית, אלא יקדש מיד בבואו מבית הכנסת, עוד קודם שעה שביעית.

וצריך לומר, שמעצם הוספת רבינו ולשונו "וכבר נתבאר" כו', למד כ"ק אדמו"ר, דאתא רבינו למימר שלצד הזהירות מלקדש בשעה שביעית עומדת החובה שנתבארה בסעיף הקודם לקדש מיד בבואו מבית הכנסת, ואף שהמתפלל מבעוד יום יכול לקדש קודם הלילה, הרי גם אם "לפעמים" (כל' כ"ק אדמו"ר) יבוא מבית הכנסת לאחר מכן ויהי' זה בתוך שעה שביעית – יצטרך לקדש או למרות הזהירות שלא לקדש בשעה שביעית. ומכאן שחובת הקידוש מיד עודפת תמיד על הזהירות מלקדש בשעה שביעית¹.

אלא שלמעשה, נראה לכאורה דאכתי יש להיזהר לקיים שניהם, היינו שביאתו מבית-הכנסת תהיה או קודם שעה שביעית או לאחר' ואז לא יצטרך לקדש מיד ולוותר על הזהירות מלקדש בשעה שביעית (ומאידך, אלו שמלכתחילה לא קיבלו זהירות זו מקדשים בשעה שביעית "אפילו כשאין זה 'מיד בבואו' כו" מטעם אחר, כמבואר בהמשך דברי כ"ק אדמו"ר שם וכדלהלן).

אם יש לקיים שניהם ולהקפיד הן לקדש מיד שמגיע לביתו ומאידך שלא יהי' זה בשעה שביעית

ג. אמנם בשלחן מנחם (שם הע' יג) כתבו העורכים לפי ביאור כ"ק אדמו"ר בדברי רבינו: "ואם כן, מי שבלאו הכי לא מקדש מיד כשבא מבית הכנסת, א"כ, אכן עליו להמתין עד אחרי שעה השביעית". ואינו מובן מהיכן יצא להם כן מדברי כ"ק אדמו"ר, שהרי אדרבה, בדברי כ"ק אדמו"ר באה הדגשה בדבר חובת הקידוש מיד אף על פני הזהירות מלקדש בשעה שביעית, כנ"ל, וודאי שבדברי רבינו לא ניתנת האפשרות שבלא"ה לא יקדש מיד.

והגם שציינו שם ללשון רבינו (לעיל ס"ב) שהחובה "לקדש סמוך לתחילת כניסתו בכל מה שאפשר" היא רק ל"מצוה מן המובחר", ומשמע לכאורה שהרשות ביד האדם לבחור אם להקפיד על כך אם לאו

– לכאורה לא כך כוונתו, אלא שממהות וגדר הקידוש, שעניינו הוא קבלת קדושת היום (בנוסף לתפלה), נמצא שכך היא מצוותו – לקיימו מיד עם תחילת זמנו בתחילת כניסת השבת, ואכן בהלכה דידן נקט רבינו הלשון "שלכתחילה יש לו לקדש מיד" כו',

¹ ומה שנקט רבינו הדוגמא מקידוש מבעוד יום אף ששייך בכל הזמנים – בקובץ תפארת יהודה קלמן (ע' 329) כתב דיתכן דרוצה לרמוז על גודל החידוש שבחיוב עשיית הקידוש מיד שנתבארה בסעיף הקודם, שהיא אפילו במקדש מבעוד יום. ע"ש. אך לענ"ד דוחק להעמיס כן בלשון רבינו בסעיף זה.

ואף להלן (ס"ט) החמיר ביותר בענין טעימה קודם הקידוש אפי' של מים, וביאר דבריו, ש"אע"פ שכל מצוות הקבוע להם זמן לא אסרו אלא לקבוע סעודה משהגיע זמנו, משום גזירה שמא ימשך בסעודה ויעבור הזמן, אבל טעימה בעלמא מותר, שאין לחוש בה שמא ימשך ויעבור הזמן, מ"מ, בקידוש וכן בהבדלה החמירו יותר, לפי שעיקר מצוותו הוא בתחילת זמנם, דהיינו סמוך לכניסת השבת וסמוך ליציאתו". וכבר הארכנו בזה במק"א (קובץ פלפול התמימים, יו"ל ע"י תלמידי ישיבת תומכי תמימים המרכזית כפר חב"ד, חי"ט (תשס"ג) ע' 308 ואילך).

אם מנהגנו לאחר תפלת ערבית סותר לעשיית הקידוש מיד בבואו מבית הכנסת

ד. אלא שכ"ז הוא כמובן בשיטת רבינו בשולחנו, אבל יש לדון אם כנים דבריהם עכ"פ למנהג חב"ד, שמאחרין תפילת ערבית בליל שבת הרבה לאחר כניסת השבת, ולא קפדי להתפלל ערבית ולקדש על הכוס כמה שיותר סמוך לכניסתו, וכמו שהעיד הגרא"ח נאה ע"ה (קצות השולחן סי' עזו בדי השולחן סקט"ו) "שכן הי' המנהג בלובאוויץ בהיותי שמה בשנת תער"ב, שאדמו"ר מהורש"ב נ"ע הי' אומר דא"ח לפני קבלת שבת לערך שתי שעות בלילה ואח"כ היו אומרים קבלת שבת ומעריב". ע"ש.

אך מאידך, יתכן דעדיין אי"ז סותר לשיטת רבינו, וכפי שיש שדייקו (ראה קובץ אהלי שם ח"ז ע' רז) מלשונו כאן "שלכתחילה יש לו לקדש מיד בבואו מבית הכנסת" כו', היינו שחובת עשיית הקידוש היא לא מיד עם כניסת השבת, אלא מיד עם בואו מבית הכנסת, ולכן אף אם מאחר את קבלת השבת ותפלת ערבית עדיין אם קידש מיד בבואו מבית הכנסת קיים מצות הקידוש בעיקר זמנה.

ומעתה, אם יצא שהגיע מבית הכנסת בתוך שעה שביעית, הרי שלדברי רבינו עליו לקדש מיד עם בואו לביתו ולא להמתין עד לאחר שעה שביעית.

דעות שונות באופן ההנהגה למעשה בזה

ה. ברם, בהתקשרות (גל' שעט ע' 17) מובא שכ"ק אדמו"ר כתב ש"עמא דבר" מקפידין שלא לקדש בשעה שביעית בכל אופן, אף אם הגיעו לביתם מבית הכנסת בתוך שעה שביעית, ושכך יש לנהוג למעשה.

אך לא הבנתי מנ"ל לדייק כן מדברי כ"ק אדמו"ר, שהרי מה שציין למנהג "עמא דבר" (ליקוטי שיחות חט"ז ע' 576 בשוה"ג הב', הובא בשלחן מנחם שם) הוא רק לגבי חישוב זמן שעה שביעית ותו לא.

וגם ממ"ש כ"ק אדמו"ר בהמשך דבריו שם: "בבית אדמו"ר ולאח"כ מה שראיתי בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר – היו בלאו הכי מקדשין זמן רב לאחר שעה השביעית", עדיין לא ניתן להוכיח מכך שהיו מקדשין זמן רב לאחר שהגיעו לביתם, אלא יתכן שהגיעו לביתם זמן רב לאחר שעה השביעית וקידשו אז.

מאידך, בס' בירורי מנהגים (שבת ע' 59) העיר שבמכתבי כ"ק אדמו"ר בנושא לא משמע שס"ל שלמעשה המגיע לביתו בשעה שביעית עליו לקדש מיד אלא רק כתב כן

בא' ממכתביו בביאור שיטת רבינו ובתוך כדי ביאור טעם אלו שלא קבלו מנהג זה [ולהעיר גם מדברי הרב יהודה לייב גרונר שי' שהובאו בהתקשרות שם, שנוהגים להקפיד ביותר שלא לקדש בשעה שביעית בכל אופן]. ולמרות זאת הכריע, שמוטב שלא יבוא לביתו בזמן שעה שביעית, מחמת הדיוק הנז' מלשון רבינו. ע"ש.

הקשר בין איחור תפלת ערבית לאיחור הקידוש והנראה למעשה

ו. ברם, יש למצוא מקור וטעם לכך שנוהגים רבים מאנ"ש להקפיד שלא לקדש בשעה שביעית גם אם הגיעו לביתם מבית הכנסת בתוך זמן זה², דלכאורה יש לזה קשר עם מנהגם גבי איחור תפילת ערבית;

דהנה גבי הרוצה לקיים מצוה מן המובחר ולקדש מיד סמוך לבואו מבית הכנסת אלא ש"אינו תאב לאכול מיד" וממילא מה בכך שיקדש מיד אם לא יהיה זה קידוש במקום סעודה – כתב רבינו (סי' רעא ס"ב) ש"יכול להמתין מלקדש תוך הלילה כמה שירצה, כדי שיאכל לתיאבון. ויוכל לסמוך על מה שכבר זכרו בתחילת כניסתו בתפלת ערבית, שכבר יצא בזה מן התורה, שהרי מן התורה אין צריך אלא זכירה בדברים בלבד, בלא יין, והרי זכרו בתפילה".

ור"ל, דכיון שמטרת הקידוש מיד סמוך לכניסת השבת הוא "לפי שיש להקדים קדושת היום בכל מה שאפשר" (לשון רבינו לעיל סו"ס ער), הנה לשם כך גם "נוהגים להקדים תפילת ערבית יותר מבימות החול, ונכון הוא – כדי להקדים קבלת שבת בכל מה שאפשר" כו' (לשון רבינו לעיל סי' רסז ס"ב), לכן מי שהתפלל ערבית של שבת סמוך לכניסתו והקדים קבלת קדושת היום, אף אם לא יוכל גם לקדש מיד, "יכול לסמוך על מה שכבר זכרו בתחילת כניסתו בתפילת ערבית".

ומעתה י"ל, דמי שאינם מקפידים להתפלל ערבית של שבת מיד עם כניסת השבת אינם מקפידים גם לקדשו מיד בבואם מבית הכנסת, וכיון שכן, גם אם מגיעים לביתם בתוך שעה שביעית ימתינו מלקדש עד לאחר שעה שביעית, כיון דבלא"ה אינם מקפידים "להקדים קדושת היום [באופן זה] בכל מה שאפשר".

ולפ"ז לא אמורים להחמיר ולהימנע מלהגיע לביתו בתוך שעה שביעית, שכן גם מי שהגיע אז, הרי שלפי המנהג לאחר תפלת ערבית, יכול לאחר גם הקידוש עד לאחר שעה שביעית.

דברי כ"ק אדמו"ר בטעם מי שלא קיבלו זהירות זו מצד ש"שומר מצוה לא ידע דבר רע"

ז. אמנם עדיין נותר לנו לברר סיבה נוספת לחומרא להימנע מלהגיע לבית בתוך שעה שביעית, לפי המובא בהמשך מכתבו הנז' של כ"ק אדמו"ר אודות המנהג באה"ק לענין קידוש בשעה שביעית, שם הוסיף: "והטעם להעדר קבלת מנהג זה [להיזהר מלקדש

² ועתה ראיתי בהתקשרות (גל' איזו ע' 15 הע' 8), שכתב על כגון דא "שלא עלה על דעת הרבי, ואינו נהוג כלל (להימנע מזה בדווקא [שלא להגיע לביתו עד לאחר שעה שביעית]), ובפרט שמתפללים עם צאצאים ואורחים) בין הנוהגין בזה, ומה גם בין 'עמא דבר' שבהם, ולא אישתמיטו כותבי המנהג, עד הרבי ועד בכלל, מלהזכיר זאת".

בשעה שביעית באה"ק] (אפי' כשאין זה מיד בבואו כו') [כך שעשיית הקידוש או לדעתם היא לא בגלל החובה לקדש מיד] – י"ל משום ד'שומר מצוה לא ידע דבר רע' (ראה שו"ע"ר סי' תנה סט"ו-טז) [היינו, שבמצוה אין חוששין לסכנה, ואדרבה, "אם מחמיר על עצמו לא טוב הוא עושה, שנראה כמזלזל במאמר הכתוב 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'" (ל' רבינו שם)].

והנה, אף שדברי כ"ק אדמו"ר נאמרו שם בשיטת מי שאינם נזהרים כלל מלקדש בשעה שביעית, אך לכאורה יש בכך כדי להקשות על אלו שאכן קיבלו מנהג זה ומקפידים שלא לקדש בשעה שביעית, שלפ"ז נמצא שהם מזלזלים, כביכול, במאמר הכותב "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

ומכח שאלה זו כתב בקובץ אהלי שם הנז', שכל עוד מתעכב בבית הכנסת ומיד כשמגיע לביתו לאחר שעה שביעית מקדש על היין אינו נחשב כמזלזל. ע"ש. והרי הוא כמבואר, שאלו הנזהרים מלקדש בשעה שביעית צריכים להיזהר שלא יפגעו בחובה לעשות הקידוש מיד בבואו מבית הכנסת, ולכן אם מגיע מבית הכנסת לפני או לאחר שעה שביעית יצא ידי כולם.

כ"ק אדמו"ר בעצמו לא סבר שיש להימנע מזהירות זו משום "שומר מצוה לא ידע דבר רע"

ח. ברם, י"ל שכל מה שכתב כ"ק אדמו"ר טעם זה הוא רק לאלו שאינם נזהרים כלל במנהג זה, אבל באמת לא ס"ל הכי גם להנהיגים להיזהר מלקדש בשעה שביעית, דאל"כ ימצאו דבריו סתרי לאהדדי,

דהנה לאחרונה נתפרסם מענה כ"ק אדמו"ר מכ"ה תמוז תשכ"א (מאגרות קודש מילואים, ונדפס כבר בשלחן מנחם שם) אודות אדם שבדרך כלל נזהר מלקדש בשעה שביעית ומתארחים אצלו לסעודת שבת כאלו שאינם מקפידים ע"כ³, ולכאורה "הכנסת אורחים בודאי מדאורייתא [ראה רמב"ם ריש פי"ד מהל' אבל] ו'שומר מצוה לא ידע' וכו'" – "אבל באמת אינו, שהרי בהאורח עצמו אין כאן הענין ד'שומר מצוה', ובמילא גם אין מקום להבטחת 'לא ידע', ובדרך ממילא גם על המארח לא שייך לומר זה. וק"ל".

היינו, דכיון שלגבי האורח אין ההבטחה ד'לא ידע' הרי אין בהקדמת הקידוש בשעה שביעית ע"י המארח משום הכנסת אורחים, וממילא גם המארח אינו נקרא "שומר מצוה" דהכנסת אורחים בזה.

ולכאורה יש להקשות, דאכתי אף שאין כאן מצות הכנסת אורחים שתביא להבטחה ד'לא ידע', אכתי מצות הקידוש גורמת לזה, וכמו שכתב כ"ק אדמו"ר במכתבו הנז'.

³ ראה לקוטי מהרי"ח (סדר קידוש ליל שבת), שלאחר שהביא זהירות זו הוסיף: "והנה, אם כי בודאי ראוי לזהר בזה, אך כל ערום יעשה בדעת, כי מי שיש אצל שלחנו אורחים עניים אשר הם רעבים וצמאים, א"כ, גדול כח מתנת עניים, שמהפכים מידת הדין לרחמים". וראה גם נתיבים בשדה השליחות (ח"א רפ"ו), שהעיר כי "מי שיש לו אורחים או כאשר האיחור מפריע לבני הבית, על כל אחד לשקול בפלס אם נכון להחמיר במצבו הוא", אך כנראה טרם ראה לעת הדפסת ספרו את המענה הברור של כ"ק אדמו"ר בנושא המובא כאן בפנים. וראה עוד להלן במסקנת מאמר זה.

אלא ודאי דמה שכתב במכתבו הנז' הטעם דשומר מצוה לא ידע רע הוא רק לבאר טעם אלו שלא קיבלו מנהג זה, אך למעשה לא ס"ל הכי לכ"ק אדמו"ר⁴.

מדוע לא נימא הכא ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע"

ט. אך אכתי חובה עלינו ליישב דברי כ"ק אדמו"ר, דאם הובטחנו ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע" הרי שאין לנו לחשוש כלל לסכנה זו ועד שהמחמיר בזה נראה כמזלזל במאמר הכתוב⁵.

ויתכן היה לומר, אשר זהו שדייק כ"ק אדמו"ר לכתוב דהכנסת אורחים היא "בוודאי מדאורייתא", דמה עניינו לכאן, ולכאורה די בכך שהיא "מצוה"⁶. אלא דיש לחקור בהא ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", שבכלל נאמר בכל דבר הקשור למצוה, וכדברי רבינו בסי' תנה, רק שבדבר שאינו מצוה ממש – הרשות בידו להחמיר, משא"כ בדבר שהוא מצוה ממש, שאז המחמיר על עצמו "לא טוב הוא עושה, שנראה כמזלזל במאמר הכתוב 'שומר מצוה לא ידע דבר רע'".

ולפ"ז יש לומר שבכך חלוקים המנהגים לענין הקידוש על הכוס, שי"א שאלו שלא קיבלו זהירות זו סברו שגם קידוש על הכוס הוא מדאורייתא (ראה השקו"ט בזה במג"א סי' רע"א סק"א), וממילא אמרינן ביה "שומר מצוה לא ידע דבר רע", ואף אינו יכול להחמיר על עצמו שלא יראה כמזלזל כו'. אבל אנן קיי"ל (שוע"ר שם סוס"ב) דקידוש על הכוס הוא מדרבנן ואינו בגדר מצוה אלא תקנת חכמים, או שאלו שלא קיבלו זהירות זו סברו דגם במצוה דרבנן אמרינן ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע" (ראה פמ"ג או"ח סי' תלג. ועוד). וכפי שהעיר מזה באהלי שם הנז'.

ומעתה ייאמר שאלו שמלכתחילה לא קיבלו עליהם זהירות זו, ביאר כ"ק אדמו"ר טעמם שלא ראו לחשוש לזה מצד "שומר מצוה לא ידע דבר רע", היות שקיים לדעתם בכל סוגי המצוות, ואולי אף ברמה כזו שהמחמיר על עצמו נראה כמזלזל כו'. משא"כ מי שקיבלו על עצמם זהירות זו, סברו שמצות הקידוש אינה נכנסת לגדר שכתב רבינו שהמחמיר על עצמו נראה כמזלזל כו', מלבד במצוות דאורייתא, ולכן גבי אורח נגע בי' כ"ק אדמו"ר בענין ד"שומר מצוה" וגו' רק מצד המצוה דהכנסת אורחים ולא מצד המצוה דקידוש.

⁴ ועתה ראיתי שכן הבין בהתקשרות (גל' איז ע' 15 הע' 8).

⁵ בהתקשרות שם כתב: "הפסוק [שומר מצוה לא ידע דבר רע]" מובא בראשונים כראיה לכך שבעשיית מצוה אין חוששין לסכנה. אך כאן הטעם הוא לכאורה מפני שאינו כבוד למצוה, לקדש בזמן שליטת 'מלאך רע', או שלא לתת יניקה לאותו מלאך מן הקידוש, ולכאורה אין בזה סכנה שהמקדש 'ידע דבר רע'. וה' יאיר עיני".

ונפלאיתי כיצד יאמר כן, שכן לא לחינם ציין כ"ק אדמו"ר לדבריו המאירים של רבינו הזקן בזה בשולחנו בהל' פסח, שם מבואר ענין "שומר מצוה לא ידע דבר רע" שמשום סכנה. וכן מפורשים הדברים במענה כ"ק אדמו"ר בענין הקפדה על שעה שביעית במקום אורחים, דמשמע שאכן יש סכנה למקדש ש"ידע דבר רע" ר"ל.

⁶ אם כי יתכן שהוא בהתאם למה שכתב השואל, שאין שאלתו תחת ידינו. וכן י"ל שכתב כן אפי' למ"ד שיש לחלק בין דאורייתא לדרבנן. וע"ע בהמובא להלן הע' 9.

אך כד דייקת שפיר בדברי רבינו הזקן, אין מקום לחלק בהכי, שכן לא חילק שם אלא בין "מצוה שהיא קרובה לדבר הרשות", ש"לפיכך רשאי להחמיר על עצמו", לבין דבר שהוא מצוה ממש, שאז המחמיר על עצמו "לא טוב הוא עושה, שנראה כמזלזל" כו', כך שגם אם נאמר דהקידוש הוא מצוה דרבנן, אכתי הוא חובה גמורה מדבריהם ואף עיקרו מן התורה (ראה שוע"ר סי' רעא ס"ד) ואינו קרוב לדבר הרשות, ובהא שייך למימר ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", עד שהמחמיר על עצמו "לא טוב הוא עושה" כו'.⁷ והדרא קושיין.

ביאור שיטת רבותינו נשיאנו בענין "שומר מצוה לא ידע דבר רע" והיוצא לנדו"ד

י. ולכך נראה ליישב דברי רבינו, דהנה יש לברר שיטת רבותינו נשיאנו אודות הזהירות שנזכרו בצוואת רבי יהודה החסיד משום חשש סכנה, אי אמרינן להו במקום מצוה, דלכאורה במקום מצוה י"ל ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע".⁸

ומהדוגמאות לזה בקצרה:

גבי תספורת בראש חודש החל בערב שבת - שכתב בשוע"ר (סי' רס ס"א) "נוהגין בקצת מקומות שלא להסתפר . . . מפני חשש סכנה, כי כן הזהיר רבינו יהודה החסיד [בצוואתו אות מח"], וזאת למרות ש"מצוה לגלחן [לשערות ראשן]" כו', והיה מקום לומר ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע".⁹ וכ"כ בשבעים תמרים (סי' נו), דלא כהכנסת

⁷ בקובץ דברי תורה (יו"ל ע"י כולל אברכים שע"י מזכירות כ"ק אדמו"ר, חי"ד ע' לו ואילך) כ' לבאר שיטת רבינו בהא ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע" לפי מה שכתב בס' בירורי הלכות (להגה"ח הרב אברהם אלי' פלוטקין ע"ה, יו"ד סי' כג) ד"הא דאמרינן ד'שומר מצוה' כו' הוא דוקא כשא"א לעשות המצוה באו"א, אבל כשיכולים לקיים המצוה באו"א, אזי לא אמרינן שומר מצוה". ע"ש. ולפ"ז לכאורה הי' ניתן ליישב גם דברי רבינו בנדו"ד, דאף ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", מ"מ, כיון שאפשר לעשות הקידוש בזמן אחר, אין בכך משום זלזול כו'.

אלא שבהאי דינא גופא דסי' תנה, בו כתב רבינו שהמחמיר לשפוך מים שלנו היכא דנפלה התקופה וכדו' חשיב כמזלזל במאמר הכתוב "שומר מצוה לא ידע דבר רע", מיירי שיכול לשפוך המים ולמצוא מים אחרים, וכמו שכתב בס' בירורי הלכות עצמו שם, וממילא גם היכא דאפשר בענין אחר חשיב כזלזול.

ואכן, בקובץ הנ"ל חש לזה, וכתב דהתם שאני, שכן עושה מעשה בידים לשפוך המים ולכן חשיב כמזלזל, משא"כ בשב ואל תעשה, ועוד שבהמשך דברי רבינו שם משמע שזהו רק לענין דיעבד אבל לכתחילה יתן ברזל בתוך המים. ע"ש.

אך לענ"ד אין לפרש כן בדברי רבינו, דאם כל היכא דאפשר בענין אחר לא שייך הכלל ד"שומר מצוה לא ידע רע", לא יסתבר שיחמיר בזה רבינו כ"כ, בפרט אם כותב שיש מצבים שיכול להחמיר על עצמו ומ"מ אמרינן ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", אלא שהבירורי הלכות הוכיח דבריו משיטת המטעמי השולחן, שאכן סובר דכל שיכול להחמיר וליקח מים ממקום אחר לא יסמוך על "שומר מצוה" כו'. וע"כ שאין זה הביאור בשיטת רבינו, ולפלא שרצו ליישב בדבריו את שיטת רבינו, דפליג ע"ז להדיא. ולהלן בפנים יתבאר באו"א.

⁸ עיקרי הדברים דלקמן ראיתי בקובץ הדרת מלך (ברזיל תשד"מ, ע' עז ואילך), וכאן בא בתוספת נופך.

⁹ ומיהו י"ל, ש"מצוה" זו משמע שהיא כמו מצות הרחיצה בערב שבת שהוזכרה לעיל מינה, שאינה "חובה גמורה", וכיון שכן הרי היא "מצוה הקרובה לדבר הרשות", שלכן מותר להחמיר ולחשוש בה לסכנה [ושו"ר שעד"ז כתבו במילואים לס' קיצור הלכות משוע"ר ע' נד ואילך].

אך מ"מ היה לו לרבינו לכתוב שמי שאינו רוצה להחמיר בזה יכול לסמוך על כך ש"שומר מצוה לא ידע דבר רע", מאידך הביא הדברים רק כמנהג קצת מקומות (ובפרט ששינה מלשון המג"א (שם ריש הסימן) שכתב "יש מקומות") ולא טרח לבאר טעם מנהגם, כיצד יתיישב עם הא ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", שסמך על מה שהאריך בזה במק"א.

הגדולה ועוד שנסתפקו בזה [וע"ע להלן בהערה בשיטת רבינו גבי גזיזת הציפרניים בר"ח החל בע"ש].

כך גבי ההגבלות השונות שנזכרו בצוואת רבי יהודה החסיד בענייני נישואין ושמות החתן והכלה וכיו"ב, שמובא בשו"ת נודע ביהודה (תניינא, אה"ע סי' עט) שאין לחוש לכך היכא דהחתן הוא צורבא מרבנן, כיון ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע". ועד"ז כתב בשו"ת חתם סופר (אה"ע סי' קטז). שו"ת שם אריה (יו"ד סי' כז) וראה גם שבעים תמרים (סי' כו). אולם בשו"ת צמח צדק (אה"ע סי' קמג) כתב להתיר במקרים כאלו מטעמים אחרים ולא מצד הא ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע".

כמו"כ מצינו לגבי נתיצת התנור, דמבואר בצוואת רבי יהודה החסיד (סי' מט) שיש בזה משום סכנה, דבשו"ת בית דוד (סאלוניקי, יו"ד סי' נז) כתב דכ"ז היינו דוקא כשנותץ לצורך הרשות, אבל אם נותץ לצורך מצוה, כגון לעשות במקומו בית מדרש – אין לחוש לזה. אולם כ"ק אדמו"ר הרשב"ב (אגרות קודש שלו סי' נד) כתב: "לא שמעתי בשם כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נ"ע קולות ועצות בזה, ובס' שמירת הנפש בשם ס' צרור הכסף כתב שאף לעשות בית תלמוד אסור" כו'. הרי דלא אמרינן בהא "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

אך מאידך, בדברי רבינו, כאמור, מבואר דבמקום מצוה אין לחשוש לסכנה, ואף המחמיר וחושש לזה בכל זאת נראה כמזלזל במאמר הכתוב "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

ונראה לחלק בין חשש סכנה הקיים קודם שעשה המצוה, דאז (מותר ו) יש להחמיר ולחוש לסכנה, לבין אם כבר התחיל במצוה, דאז אין לו לחשוש לסכנה שתבוא כתוצאה מזה, כיון דכבר עוסק במצוה והיא מגינה עליו.

ואכן, בכל הדוגמאות שהובאו לעיל, מתספורת בערב ראש חודש החל בשבת, בשידוכין ונישואין וכן לענין נתיצת התנור – כ"ז מיירי קודם שנעשתה המצוה, ולכן נהגו להחמיר דאי"ז בגדר "שומר מצוה לא ידע דבר רע". משא"כ לאחר שכבר נעשתה המצוה, כבמים שלנו היכא דנפלה התקופה או היכא דבירך על המים ונפלה התקופה, שאז כבר התחיל במצוה – אמרינן ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", ואף אסור להחמיר בזה, שלא יהא נראה כמזלזל במאמר הכתוב.

ולמעשה ממכתב כ"ק אדמו"ר (אגרות קודש חי"ח סו"ע קצא ואילך) גבי תספורת דג' שנים החלה בראש חודש, שנסתפק אם לעשותה בזמנה מחשש לצוואת רבי יהודה החסיד, אף ש"דבר גדול הוא במנהג ישראל", אבל כיון "שהוא מפני חשש סכנה (ולא איסור), והתספורת לא הוי מצוה ממש (עיי' שו"ע אדה"ז או"ח סי' תנה סט"ו-טז) – מידי ספק לא יצא, ולדעתי יש לעשותה (תיכף) לאחר ר"ח" [ועד"ז כתב באגרות קודש חכ"ב ע' שעב, אבל שם: "כיון שמעורר בזה ו'מאן דקפיד' כו' – למה להכנס לספק, וכל עכבה טובה"].

משמע דאי לאו הכי "שאינה מצוה ממש" אמרינן בהא ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", למרות שלא נזכר כן בלשון רבינו כאן. ואולי שאני התם, דכיון ד"דבר גדול הוא במנהגי ישראל" בחינוך למצוות, כמצויין שם, לכך חשוב שלא לדחותו, ואכן, אי לאו דלא הוי מצוה ממש, הוה אמרינן ביה "שומר מצוה לא ידע דבר רע". ויל"ע.

ובזה יבואר גם המשך לשון רבינו בהל' פסח שם: "ומכל מקום, לכתחלה, קודם שהתקופה נופלת – לא יסמוך על זה [ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע]" וישים לתוכו ברזל". ולכאורה מדוע יעשה כן, הלא יהיה נראה כמזלזל במאמר הכתוב "שומר מצוה לא ידע דבר רע", דמוטב שלא יתן הברזל ויכריז בכך שהוא מאמין במאמר הכתוב ואינו חושש.

אולם לפמשנ"ת הרי לשיטת רבינו, קודם שנעשתה המצוה או באה הסכנה, עדיין יש להיערך לכתחילה כבמקום שיש בו חשש סכנה, דאז עדיין אינו נראה כמזלזל אם מחמיר על עצמו אף במקום מצוה, כיון שעדיין לא התחילה המצוה¹⁰.

ולאור זאת מובן שפיר שיטת רבינו גבי קידוש בשעה שביעית ומנהג חב"ד שיש להקפיד בזה ביותר ולהימנע מקידוש בשעה זו, דאף דגדולה מצות הקידוש ואמרינן בה ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע" – היינו דוקא היכא שהתחיל בקידוש, אבל אם עדיין לא התחיל במצות הקידוש, יכול הוא לחשוש מקידוש בשעה שביעית ואף לכתחילה יש לו לעשות כן.

ומה שכתב כ"ק אדמו"ר בטעם אלו שלא קיבלו מנהג זהירות זו בשל כך ש"שומר מצוה לא ידע דבר רע", היינו משום שהם למדו כשיטת שאר פוסקים, שאף קודם שעשה המצוה אמרינן כן ולא קיבלו המנהג להחמיר בזה. אך לא כן מנהגנו, כנ"ל בארוכה¹¹.

המורם מכל הנ"ל, שמנהג חב"ד להקפיד ביותר על הזהירות שלא לקדש בשעה שביעית, לרבות במקום אורחים. וכיון שנוהגים לאחר תפלת ערבית של שבת מאחרים גם זמן הקידוש, ואין צורך להימנע מלבוא לביתו מבית הכנסת עד לאחר שעה

¹⁰ ובוזה תובן נמי שיטת רבינו אודות גזיות הציפורניים בראש חודש החל בערב שבת, שהרי בצוואת ר' יהודה החסיד שם אסר גם גזיות הציפורניים במקרה זה ולא רק תספורת, וכן הובא בקיצור שו"ע (סי' עב סי"ד) ועוד פוסקים, ואילו רבינו השמיטו, ותפס כשיטת הבה"ג שהביא הבאר היטב שם שאכן מותר לגלח הציפורניים בר"ח החל בע"ש. ועי' להרא"ד לאוואט ע"ה בהגהות נתיב החיים (על דרך החיים סי' מח) ובמנחת שבת לקיצור שו"ע שם (סקס"ו) שכתבו הטעם משום "שומר מצוה לא ידע דבר רע". וצריך להבין מהו ההבדל לשיטת רבינו בין גזיות הציפורניים שהותרה מצד "שומר מצוה" כו' לבין תספורת שלא הותרה.

ועי' במילואים לקיצור הלכות הנז' שחש בזה ותירץ שתספורת שאני, שאינו חובה גמורה, אלא רק למי ששערותיו גדולות, משא"כ גזיות הציפורניים ש"מצוה". לגלח הציפורניים בכל ערב שבת" (שו"ע"ר סי' רס שם), ולכן בזה אכן אמרינן ד"שומר מצוה" כו'. אמנם כבר העירו על דבריהם, דהא גופא דמי ששערותיו גדולות מבואר בשו"ע שחובה גמורה שיסתר, "שלא יכנס לשבת כשהוא מנוול", ומ"מ כתב רבינו שלא יסתפר בר"ח החל בע"ש.

אמנם להמבואר בפנים שפיר מבואר החילוק ביניהם, דבתספורת הרי יכול הוא להסתפר קודם ראש חודש ולא היה לו להמתין שיתארכו שערותיו ויתחייב לגלחן בערב שבת, ובהא לא אמרינן ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע", משא"כ בציפורניים, שהמצוה לגזוזן דוקא בערב שבת ויו"ט (כמבואר בשו"ע"ר שם ובס"ב), וממילא כבר הגיע זמן המצוה ועמה גם הסכנה שבגזייתן בר"ח ובכה"ג אכן אמרינן ד"שומר מצוה לא ידע דבר רע" (וראיתי שעד"ו כתה הרב שלום דובער שי' וולפא לבאר בשיטת רבינו, אלא שהוא ייסד דבריו על דברי הבירורי הלכות המובא לעיל הע' 7, אלא שכבר כתבנו שם שאין דבריו מתאימים עם שיטת רבינו, אולם כאמור אי"צ ליסוד זה, ודברי רבינו מאירים מעצמם).

¹¹ ואת"ל, אף להחילוק הנ"ל בדברי רבינו, דלכתחילה – קודם הסכנה והמצוה – אין לסמוך על "שומר מצוה לא ידע דבר רע", רמז כ"ק אדמו"ר בצינו לשו"ע"ר סי' תנה.

שביעית, וכן מותר להחמיר בזה אף ד"שומר מצוה לא יד דבר רע", כיון שעדיין לא התחיל במצות הקידוש.

וכל ערום יעשה בדעת, כיצד להקפיד על זהירות זו מבלי להטריח על בני הבית או האורחים.